

МІЖРЕЛІГІЙНИЙ ДІАЛОГ В УКРАЇНІ: СТАН ТА НОВІ ВІЗІЇ ПІСЛЯ ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Проблема збереження/встановлення злагоди і миру у світі – одне з найважливіших питань, що продовжує стояти перед людством. Під час виступу 26 вересня 2004 р. на мітингу біля пам'ятного знаку "Менора" у Бабиному Яру у Києві відомий політик Ізраїлю Біньямін Нетаніаху зазначив, що ми побачимо через декілька років, чи винесли ми уроки з трагедії Холокосту, трагедії 11 вересня, нещодавньої трагедії у Беслані. Для цього усім людям доброї волі сьогодні треба об'єднатися і протистояти злу міжнародного тероризму, ксенофобії та антисемітизму.

Ми перейшли у ХХІ ст. Та чи змінилося людство і людина? Чи винесло людство уроки із своєї історії? В світі продовжують відбуватись криваві воєнні конфлікти, розповсюджується расизм та міжрелігійне протистояння. Все це актуалізує питання пошуку миру та гармонізації суспільства. Адже, незважаючи на зусилля Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних миротворчих установ, громадських організацій, в світі продовжуються війни, теракти, міжрелігійні та міжетнічні конфлікти. Активізувалися різного роду різновиди расизму та релігійного фундаменталізму. Загрозою для міжнародного співтовариства виступає міжнародний тероризм, що поширюється, не визнаючи якихось меж та кордонів. З іншого боку, на прикладі скорочення демократичних завоювань у Росії ми бачимо, що може відбуватися під маскою боротьби із міжнародним тероризмом. Звернення частини депутатів Держдуми з вимогою закрити діяльність єврейських організацій в Росії не витримує ніякої критики. Все це безсумнівно свідчить про актуальність розвитку міжрелігійного діалогу з метою гармонізації сучасного світу.

Один з первинних факторів виникнення конфліктів – це дисгармонійні відносини не стільки між основними релігіями, скільки між їхніми лідерами і певними фундаменталістськими групами. Проблеми міжрелігійної злагоди та побудови світу милосердя і справедливості зберігають свою актуальність у наш час. Адже релігії є архетипом духовної діяльності людини, що завжди несла у собі закони, що визначають життя народів. Незважаючи на те, що сьогодні у більшості країн світу влада належить світському уряду, релігія є ядром національного характеру і культури. Тут цілком слушною є думка про важливість розвитку міжрелігійного діалогу у сучасному світі і переконання в тому, що сьогодні міжнародні організації, мета яких підтримувати ідеал миру у світі, мають відкорегувати свої відносини з найвпливовішими релігійними традиціями та організаціями світу. Існує необхідність, щоб ООН разом з іншими міжнародними і міжрелігійними організаціями через свою діяльність заохочувала взаємну повагу і розширення співпраці між світовими політичними та релігійними лідерами. Активісти розвитку міжрелігійного діалогу сприяють цьому на щорічних зібраннях Всесвітнього економічного форуму в Давосі. Цього року відомий філантроп і гуманіст сер Зігмунд Стернберг, співзасновник Форуму трьох релігій(Лондон), закликав учасників давоського форуму до поширення міжрелігійного діалогу. "Підохочування до ненависті мають бути зупинені. Вони розповсюджуються невеликою групою тих, хто спотворює свою віру... Послання ненависті не повинні ніде зустрічати підтримки, незалежно від того, чи їхнім джерелом є деякі праві, подібні фашистським, партії та екстремістські угруповання, а ліві повинні зупинити своє небезпечне загравання з ісламським екстремізмом", - підкреслив сер Стернберг.

На сучасному етапі розвитку людства важливим є об'єктивне інформування про минулі і сучасний періоди співіснування, зокрема в Європі, іудеїв і християн з метою подальшого розвитку іудео-християнського діалогу в сучасному світі, зокрема, в Україні, з метою побудови суспільства, в якому домінуватимуть милосердя і справедливість. Необхідно відчиститися від тягара минулого, вийти за межі вузьких конфесійних інтересів

* Співробітник Єврейського інформаційного агенства, к.філол.н.

й поглибити розвиток міжрелігійного діалогу у сучасному світі, що швидко глобалізується.

Яким чином протистояти викликам глобалізації, бідності та війнам? Яких заходів треба терміново вжити? Перш за все важливо продовжувати безпосереднє спілкування релігійних лідерів між собою та з відомими політиками й бізнесменами, капітанами індустрії. Необхідно провести аналіз взаємовідносин між світовими релігіями й визнати припущені раніше помилки, як це, наприклад зробив Папа Римський Іван Павло II для того, щоб не припускатися їх у майбутньому.

Історично склалось так, що відносини між християнами й іудеями були непростими. Зокрема, у Німеччині ХХ ст. існували антиіудейські настрої, моральною й ідеологічною основою яких послужив християнський антиіудаїзм. Катастрофа європейського єврейства забрала мільйони життів. При цьому в християнстві проявлялися як відверто антисемітські, так і місіонерські ідеологічні течії. Євреї пережили і погроми Богдана Хмельницького, і чимало інших бід та конфліктів, аж до найстрашнішої трагедії ХХ століття – трагедії Холокосту. Бабин Яр в Києві став символом Холокосту, але багато бабиних ярів розкидано по Україні. Вони до сих пір нагадують нам про геноцид єврейського народу. Тому надзвичайно важливо вивчати уроки Холокосту у школах та вузах України.¹

За цих умов лідери світових релігій стали поширювати у ХХ ст. заклики до міжрелігійного діалогу. У 1928 р. у Великій Британії було засновано Товариство євреїв і християн. Відкритий діалог почав розвиватися більш жваво. Під час Другої світової війни члени цієї організації - прихильників єврейсько-християнського діалогу пропагували ідеї толерантності і поваги народів на міжнародному рівні. Вони також виступали за поглиблення взаєморозуміння між націями, народами і релігіями. З 1946 р. у Великій Британії розпочала роботу Міжнародна рада християн і євреїв (МРХЄ). Вона стала найбільш впливовою міжнародною інституцією, що включає понад 30 національних організації, які проводять значну роботу з розвитку єврейсько-християнського діалогу в Європі і в усьому світі, а останнім часом активно опікуються іудео-мусульманськими відносинами. Патроном цієї Ради і одним із засновників Форуму трьох релігій (християнства, іудаїзму та мусульманства) є відомий філантроп і гуманіст Зігмунд Стернберг. Рух реформістського іудаїзму був ініціатором встановлення і розвитку прямих діалогів з лідерами різних християнських напрямків. Разом з тим у міжрелігійних диспутах або діалогах між іудеями і християнами завжди брали участь іудейські ортодокси. Адже між християнами та іудеями чимало спільного. Християнство, іудаїзм і мусульманство – це три монотеїстичні релігії, послідовники яких ідуть до однієї мети – розуміння Бога та побудови світу милосердя і справедливості. Бог у нас один, але кожна з цих релігій іде до нього своїм шляхом². В Україні на цьому завжди наголошують Кардинал Любомир Гузар, головний рабин Кисва та України Яков Дов Блайх, рабин Олександр Духовний та ін.

Внесок у поглиблення конструктивного міжрелігійного діалогу на початку своєї роботи робила українська міжрелігійна організація "Крок до єднання", яка є філією МРХЄ. На жаль, треба з прикрістю визнати, що протягом всього часу свого існування з 1999 року вона майже не проводила активної роботи з розвитку міжрелігійного діалогу в Україні. Після міжрелігійного форуму і Асамблеї МРХЄ, що проходили у Києві у 1998-1999 рр., системної роботи з розвитку діалогу майже не відбувалося. Разом з тим в форумах 1999 р. брали участь відомі релігійні лідери християн, іудеїв і мусульман. Вони дали нові імпульси до поглиблення міжрелігійного діалогу в Україні.

Так, у 2002 р. відбулися зустрічі і бесіди між рабином Олександром Духовним і

¹ Матвеев В.І. Холокост: особливості сприйняття на сучасному етапі // Еврейская мысль сквозь века. – Днепропетровск, 2000. - Вып. 4 – С. 161-168.

² Матвеев В. І. Бог у нас один. До питання про розвиток міжконфесійного діалогу // Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні – К., 2001. – С. 242-248.

кардиналом Любомиром Гузаром - главою Української греко-католицької церкви. В 2003-2004 роках мали місце бесіди рабина Духовного з лідерами Німецької євангелійно-лютеранської церкви. Під час цих зустрічей лідери релігійних організацій глибше знайомилися з ідеологією, історією і сучасним станом різних релігійних рухів. Вони були одностайні у висновку щодо важливості і необхідності продовження зустрічей і розвитку міжрелігійного діалогу у дусі очищення історичної пам'яті та примирення. Було висловлено попередні пропозиції щодо проведення спільних благочинних акцій.

Неодноразово збиралися за Круглим столом у Львові лідери Єврейської Конфедерації України з представниками різних течій християнства, зокрема греко-католиками. Лідери були одностайні у важливості виховання релігійної толерантності, терпимості до "іншого", "відмінного".

Певний внесок у справу розвитку міжрелігійного діалогу протягом останніх років роблять семінари та інші заходи, які проводить в Україні Міжнародний фонд допомоги і дружби. Зокрема, про це йшла мова на семінарі "Мир у перехідну епоху: інноваційний підхід до миру через відповідальність та добродійне управління" (серпень 2003, Київ). Обговорювалися питання миру, шляхи та методи досягнення міжрелігійної гармонії за допомогою ООН та НГО.

Провідні іудейські організації України набирають силу і поширюють свій вплив не тільки на єврейські маси. Але склалося так, що за один стіл переговорів іноді простіше усадити лідерів різних релігій, ніж представників різних гілок або течій в самому іудаїзмі. Незважаючи на демократизм та помітне поширення в Україні, рух прогресивного іудаїзму так і не зайняв належне йому місце на релігійній мапі України. На це існує декілька причин, включаючи недостатній менеджмент у русі. Разом з тим лідери прогресивного іудаїзму були ініціаторами у проведенні єврейсько-християнського діалогу, ілюструючи цим свою відкритість. Незважаючи на те, що під час Помранчевої революції на фоні масових протестів лідери місцевих єврейських організацій намагалися зберігати проголошений нейтралітет і не висловлювались публічно на підтримку того чи іншого кандидата у президенти держави, реформістський рабин Олександр Духовний 4 грудня 2004 р. взяв участь у мітингу на Майдані Незалежності. Стоячи поруч з християнином Віктором Ющенком, рабин духовний закликав мітингуючих до національної єдності і примирення на фоні тодішніх серйозних небезпек, зауважував, що криза може сприяти поглибленню розколу України на частини. Головний рабин Києва і України Яків Дов Блайх надіслав через свою довірену особу звернення, яке було проголошено того вечора на Майдані. Важливо, що Віктор Ющенко неодноразово зустрічався з єврейською громадою, лідерами іудаїзму в Україні, виявляв свою повагу, толерантність та схильність до міжрелігійного діалогу, якому він надає великого значення. Так, 4 грудня 2004 р. Ющенко наголосив сотням тисяч людей, що стояли на Майдані на тому, що його батько, українець, воював в лавах Червоної армії проти нацистів і був як військовополонений в'язнем Освенцима, Бухенвальду та Дахау. Про це від говорив також під час відзначання 60-ої річниці з нагоди визволення Аушвіцу під час свого перебування на ювілейних заходах в Освенцимі 27 січня ц.р.

Останнім часом навіть лідери ультра-ортодоксальних течій іудаїзму довели свою відкритість та схильність до міжрелігійного та міжнаціонального діалогу не тільки в теорії, але й на практиці. Столична Центральна синагога Бродського, що в центрі Києва, під час Помаранчевої революції безкоштовно видавала страйкуючим їжу, теплі напої, одяг, притулок, надавали ночліг в синагозі. Це був справжній приклад міжрелігійного діалогу, про що говорили юнаки та дівчата з різних регіонів України. дякуючи господарям за допомогу.

Увечері 9 грудня 2004 р. християнин Ющенко разом із своєю дружиною Катериною та двома молодшими дітьми відвідали Центральну синагогу Бродського в Києві, де взяли участь у святкуванні єврейського свята Ханука. Віктор Ющенко при благословенні рабина Моше Асмана запалив ханукальні свічки Ханукії у присутності багатьох членів громади

та гостей. "Я впевнений, що толерантність, самоповага і співіснування багатьох націй в одній країні, - це є іспит, який Україна склала вже давно", - сказав того вечора Ющенко в інтерв'ю кореспонденту ЖТА.¹ В.Ющенко разом з дружиною та дітьми куштували єврейські традиційні страви в синагозі і спілкувалися з представниками єврейської громади. Президент Ющенко також зауважив на важливості поліпшення відносин між Україною та Ізраїлем. "Я вважаю, що Україна буде набирати обертів у терпимості і толерантності, поваги до різних націй, які проживають в Українській державі", - підкреслив він.

Чимало єврейських активістів вважають, що цей візит відвіграв помітну роль у доброму ставленні значної частини єврейської громади до Ющенка. "Відвідування Ющенком синагоги Бродського на Хануку – важлива подія, яка засвідчує те, що українська влада буде ставитися до євреїв з повагою", - вважає Михайло Френкель, голова Асоціації єврейських ЗМІ України.

Іудейські і християнські лідери України доводять, що іудеїв і християн у релігійному плані об'єднує чимало. Згадаймо, що у XIII ст. Десять заповідей займають центральне місце в літературі про догмати християнства. Е.Ренан писав про їхнє універсальне значення таке: "Десять заповідей – це надбання всіх народів світу і вони навіки залишаться завітом Божим". Прихильники розвитку діалогу виступають за дотримання прав людини і людську гідність, що закладені в традиціях іудаїзму та християнства. У цих традиціях один Бог звертається до людей через основи Єврейських Писань (що зазвичай зветься християнами Старим Завітом) і Новий Завіт. Ранні християни з євреїв продовжували і після прийняття нового вчення дотримуватися основних установок іудаїзму. Першими апостолами і мучениками були євреї.

Іудеї повторюють: "Слухай, Ізраїль: Господь, Бог наш, Господь один..." (Втор. 6:4), а християни стверджують: "Вірую в єдиного Бога Отця всемогутнього, творця неба і землі, видимих усім і невидимих, тому що Ісус нагадав християнам першу і головну заповідь: ... Возлюби Господа, Бога твого, усім серцем твоїм, і усією душею твоєю, і усією кріпостю твоєю, та усім розумінням твоїм..." (Лк 10:27; Втор. 6:5).

У чесному діалозі кожен залишається вірним своїй вірі, визнаючи в іншій особистості її цілісність і відмінність. Перебуваючи у подібному ідеологічному спілкуванні і ґрунтуючись на тих самих успадкованих Писаннях, що продукували чимало загальних повір'їв і цінностей євреїв і християн, ми починаємо все більше усвідомлювати загальну релігійну основу іудаїзму і християнства та можливість спільного, більш поглибленого й всебічного пізнання єдиного Бога, зокрема:

- спільне бачення світу, включаючи віру в те, що світ був створений єдиним Богом;
- спільний характер або набір цінностей, що сформувалися завдяки особливому баченню Бога і людства;
- захист усіх творінь за мудрого керування Богом;
- захист честі та гідності кожної людини, незалежно від її походження, раси, статі тощо;
- пошук загальної солідарності і миру у відносинах між людьми у родині, суспільстві і між народами.

Намагаючись утвердити у суспільстві у XXI ст. ідеї нового гуманізму, варто задати самим собі питання: які уроки ми – іудеї, християни, мусульмани - взяли з нашої історії? Які уроки ми маємо взяти сьогодні з історії теологічної думки? Спасіння для всього людства прийде від спільних зусиль представників всіх релігій, всіх людей. Тому сьогодні представники світових релігій мають знов підтвердити ті свої етичні і моральні цінності, які варто захищати. У зв'язку з цим, актуальною є подальша співпраця релігійних і державних лідерів, про що неодноразово йшлося на міжнародних форумах лідерів провідних релігій, промисловців та відомих політиків (зокрема, у Давосі). Мир у

---

¹ Vladimir Matveyev. Looking to quash Jewish fears, Yushenko talks to Jews at Kiev shul // ЖТА, Dec. 27, 2004.

світі може бути здійснений, лише коли мудрість і зусилля релігійних лідерів світу, які репрезентують внутрішні проблеми душі і совісті, співпрацюватимуть разом із взаємною повагою з національними, політичними лідерами, які мають велику практичну мудрість і мирський досвід, а також з провідними бізнесменами.

Отже, тільки в діалозі і конструктивній співпраці людство може зустріти виклики глобалізації. Безумовний інтерес викликають пропозиції Міжрелігійної і міжнаціональної федерації за мир у всьому світі. Значну роль у вирішенні зазначених проблем могла б відіграти релігійна асамблея або рада релігійних представників в рамках такої авторитетної організації як ООН. Розвиток діалогу за допомогою цієї інституції може стати кроком вперед на шляху зростаючого взаєморозуміння між представниками світових релігій.

Разом з тим, варто пам'ятати, що релігійних євреїв у сучасній Україні 3-6%, а в єврейському середовищі на пострадянському просторі релігійне переплуталося з етнічним. ХХ століття взагалі проілюструвало багато форм єврейського самоусвідомлення¹. На думку М.Членова, дані досліджень Єврейської наукової Ради (Москва) підтвердили релігійну байдужість євреїв, виховану ще радянською владою. ліквідація у паспортах та інших документах графі "національність" висуває національно-релігійну самосвідомість, як визначальний фактор етнічної самоідентифікації українського єврейства. При цьому варто зазначити, що в сучасному українському суспільстві в цілому відбувається зростання релігійної свідомості. Разом з тим, синагоги стають центром релігійного життя в основному на єврейські свята, і лише 5-6% євреїв України дотримуються релігійних звичаїв.² Стабілізація єврейської громади України очікується через 25-30 років. Вона об'єднуватиме у собі як релігійних, так і нерелігійних євреїв³.

Підсумовуючи, слід констатувати, що, зважаючи на те, що останніми роками в Україні не відбувалось системного міжрелігійного, міжконфесійного діалогу із залученням провідних релігійних лідерів, політиків та релігієзнавців, самі події Помаранчевої революції проілюстрували тезу про те, що Бог у нас один. Саме християнські, іудейські та мусульманські лідери, виступаючи на Майдані Незалежності на початку грудня 2004 року, годуючи мітингуючих незалежно від їхнього віросповідання, довели дієвість міжрелігійного діалогу в нашій державі за участю усіх демократично налаштованих сил.

На важливості міжрелігійної толерантності та злагоди в суспільстві неодноразово наголошував Президент України Віктор Ющенко. "Світ відбувся і ми маємо поважати те різноманіття, що склалося. Воно робить наше життя набагато цікавішим. Моя політична сила завжди буде підтримувати різні нації, які проживають в Україні", - сказав Віктор Ющенко кореспонденту ЖТА.⁴ При цьому не можна не згадати промову під час відвідування у 2004 р. Бабиного Яру пана Нетаньяху, який висловив впевненість у тому, що тільки об'єднавшись усі разом, демократичні сили переможуть зло міжнародного тероризму, ксенофобії та антисемітизму.

---

¹ Матвеев В. І. Сучасний іудаїзм і проблеми єврейської самоідентифікації в Україні//Релігійна свобода: Релігія і церква в Україні: уроки минулого і проблеми сьогодення. Науковий щорічник. 2003. – С. 101-116, Matveyev Vladimir. For Some Ukrainian Jews, elections means a different kind of identity // ЖТА, Dec. 27, 2004.

² Там само. – С. 108

³ Matveyev Volodymyr. The Jewish Community of Ukraine: Yesterday, Today and Tomorrow // Єврейський світ. Альманах – 2004. Історико-культурологічний часопис.– К., 2004.– С. 153-164.

⁴ Matveyev Vladimir. Looking to quash Jewish fears, Yuschenko talks to Jews at Kiev shul // ЖТА, Dec. 27, 2004.